

УДК 378.091.3:373.011.3-051]:30

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/61-3-31>

Ольга САРМАТОВА,

orcid.org/0009-0006-4967-8236

*аспірантка кафедри методології та методики суспільних дисциплін
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
(Київ, Україна) olgasarmatova111@gmail.com*

АКТУАЛЬНІСТЬ РЕАЛІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧИХ ПРЕДМЕТІВ

Розвиток освіти в сучасних умовах характеризується суттєвими змінами, що стосуються всіх компонентів педагогічного процесу. Формула сучасної освіти визначається не так обсягом знань людини, але, більшою мірою, її загальним розвитком, високою культурою мислення, здатністю творчо та оперативно включати знання в практичну діяльність, застосовувати їх у нових умовах. Нові підходи до навчання розкривають загальну тенденцію у вдосконаленні освіти – її гуманізацію, орієнтацію на особистість здобувачів освіти. У дидактиці все більш міцні позиції займають розвиваюче і особистісно-орієнтоване навчання, особистісний і діяльнісний підходи, які визначають «обличчя» сучасної системи освіти, що набуває все більш чітких рис. У цих умовах важливо аби кожен педагог розумів проблеми розвитку особистості, що впритул є дотичною до діяльності.

Діяльнісний підхід до навчання є альтернативою методу передачі готових знань та їх пасивного засвоєння здобувачами освіти та визначає шлях розвитку професійної підготовки майбутніх учителів суспільствознавчих предметів. Хоча ідея про роль активної діяльності у засвоєнні знань та пізнанні навколишнього світу має давнє коріння, але лише з розробкою теорії діяльності та діяльнісного підходу вона отримала своє наукове обґрунтування.

Загальновідомо, що поза діяльністю в педагогіці неможливо вирішити жодного освітнього завдання у процесі професійного розвитку майбутніх учителів суспільствознавчих предметів. Діяльнісний підхід орієнтований не стільки на засвоєння знань, скільки на формування загальних та фахових компетентностей і творчої діяльності. Саме цей підхід дозволяє уникнути розриву між теоретичними знаннями та застосуванням їх на практиці. Діяльнісний підхід у навчанні суспільствознавчих предметів дає можливість майбутньому вчителю творити, шукати, співпрацювати з учнями, стаючи майстром своєї справи, працювати на високі результати, формувати в учнів універсальні навчальні дії, а відповідно, готувати їх до продовження освіти та життя в умовах, що постійно змінюються.

Ключові слова: діяльнісний підхід, професійна підготовка, майбутні вчителі суспільствознавчих предметів, освітній процес.

Olha SARMATOVA,

orcid.org/0009-0006-4967-8236

*Postgraduate Student at the Department of Methodology and Methods of Social Disciplines
Ukrainian State Mykhailo Dragomanov University
(Kyiv, Ukraine) olgasarmatova111@gmail.com*

RELEVANCE OF THE IMPLEMENTATION OF THE BUSINESS APPROACH IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF SOCIAL SCIENCE SUBJECTS

The development of education in modern conditions is characterized by significant changes affecting all components of the pedagogical process. The formula of modern education is determined not so much by the amount of knowledge of a person, but, to a greater extent, by his general development, a high culture of thinking, the ability to creatively and quickly incorporate knowledge into practical activities, to apply them in new conditions. New approaches to education reveal a general trend in the improvement of education – its humanization, orientation to the personality of those seeking education. In didactics, developmental and person-oriented learning, personal and activity approaches, which determine the "face" of the modern education system, which is acquiring more and more clear features, occupy an increasingly strong position. In these conditions, it is important that every teacher understands the problems of personality development, which is closely related to the activity.

An active approach to learning is an alternative to the method of transfer of ready-made knowledge and its passive assimilation by students of education and determines the way of development of professional training of future teachers of social science subjects. Although the idea of the role of active activity in the assimilation of knowledge and knowledge

of the surrounding world has ancient roots, it received its scientific justification only with the development of the theory of activity and the activity approach.

It is common knowledge that it is impossible to solve any educational task in the process of professional development of future teachers of social science subjects outside of activities in pedagogy. The active approach is focused not so much on the assimilation of knowledge, but on the formation of general and professional competences and creative activity. It is this approach that avoids the gap between theoretical knowledge and its application in practice. An active approach in teaching social science subjects gives the future teacher the opportunity to create, search, cooperate with students, becoming a master of his craft, work for high results, form universal educational actions in students, and, accordingly, prepare them for continuing education and life in conditions that are constantly are changing.

Key words: activity approach, professional training, future teachers of social science subjects, educational process.

Постановка проблеми. ХХІ століття потребує системи освіти, яка сприятиме розвитку навичок та компетентностей для майбутнього, зокрема творчого потенціалу, критичного мислення, співпраці та спілкування, які відповідають викликам та потребам суспільства. Такі стрімкі зміни ставлять перед вищою освітою завдання сформувати людину-професіонала, яка здатна швидко адаптуватися до ситуації, генерувати нові ідеї, приймати нестандартні рішення, бути мобільною та вчитися протягом життя. Тому завдання закладів вищої освіти – знаходити нові шляхи для формування та реалізації цих якостей та добирати й застосовувати методи навчання у професійній підготовці майбутніх фахівців. Пошук нових підходів у вищій освіті з кожним роком стає дедалі актуальнішим та необхідним. Професійне зростання майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів неможливе без оволодіння ним новітніми педагогічними технологіями та інноваційними методами навчання. Через пандемію COVID-19 та повномасштабну війну Росії проти України заклади вищої освіти були змушені перейти на дистанційну форму навчання. Саме тому аудиторні заняття можуть швидко стати «сухими» та одноманітними. Важко зацікавити студентів, коли вони бачать викладача не за кафедрою або мультимедійною дошкою, а їхніх одногрупників видно лише як ескізи фотографій на зустрічах Zoom або Google Meet. Для цього викладачам необхідно переналаштувати дисципліни для онлайн викладання як можливість наповнити свої онлайн аудиторії принципами, заснованими на діяльності з використанням діяльного підходу.

Діяльність є способом перетворення навколишньої дійсності силами людини, а діяльнісний підхід – це особливий метод у педагогіці, який використовує діяльність для досягнення поставленої мети. Першочергово формою такого способу можна назвати працю за допомогою якої можна змінити навколишню реальність. Процес навчання завжди є навчанням предметно-практичних та розумових дій. Діяльнісний підхід не є окремою ситуативною навчальною стратегією,

а є наскрізним, системним, глибинним процесом, що визначає сутність та зміст професійної підготовки майбутніх учителів суспільствознавчих предметів.

Аналіз досліджень. Аналіз науково-педагогічної літератури показує наявність значного доробку, який акцентує увагу на досліджуваній проблемі. Діяльнісний підхід свого часу активно досліджувався в працях філософів, психологів та педагогів. Так, проблема діяльності як спонтанна активність свідомості у працях представників німецької класичної філософії розглядалася у праця Георга Гегеля, Імануїла Канта, Людвіга Фейєрбаха, Йоганна Фіхте, Фрідріха Шеллінга та інших.

Принцип навчання за допомогою діяльності висвітлювали Джон Дьюї, Вільям Кілпатрик, Есме Коллінгс та інші.

Питанням реалізації діяльнісного підходу у навчанні присвячені праці українських педагогів і психологів про генезу ідей діяльнісного підходу в педагогічній думці і практиці Іван Бех, Наталія Гузій, Валентина Лозова, Олена Пехота, Валентин Рибалко, Богдан Сусь та інші.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні особливостей реалізації діяльнісного підходу в процесі професійної підготовки майбутніх учителів суспільствознавчих предметів як важливої передумови формування педагогів суспільствознавчих предметів для нової української школи.

Виклад основного матеріалу. Розвиток суспільства та системи освіти на сучасному етапі висувають нові вимоги до професійної підготовки майбутніх учителів суспільствознавчих предметів. На перший план висувається завдання формування образу «людини-діяча», готової до прийняття відповідальних рішень у мінливих умовах і готової до вільного вибору та творчості. Одним із механізмів формування «людини-діяча» визнано діяльнісний підхід, який орієнтований на студентів та передбачає форми організації аудиторних занять як навчальної діяльності, спрямованої на постановку та вирішення здобувачами освіти конкретних навчальних завдань. Тому сучасний вчи-

тель суспільствознавчих предметів має бути освіченим, моральним, мобільним, відповідальним, відрізнятися здатністю до співпраці, творчості, використовувати діяльнісний підхід у своїй майбутній професійній діяльності.

Як зазначено філософською концепцією – практична діяльність у людському суспільстві направлена на утворення принципово нового: розглядається як спосіб освоєння світу, що передбачає конструювання цілей і спрямовується на перетворення природних та соціальних об'єктів. Учені-філософи виділяють такі функції практики: практика є основою пізнання; джерелом і рушійною силою процесу пізнання; кінцевою метою пізнання; критерієм істини (Філософський енциклопедичний словник, 2002: 257–258).

Семен Гончаренко в «Українському педагогічному словнику» зазначає, що: «Діяльність – спосіб буття людини в світі, здатність її вносити в дійсність зміни» (Семен Гончаренко, 1997: 98).

У нашому дослідженні ми визначаємо діяльнісний підхід як процес професійної підготовки майбутніх учителів суспільствознавчих предметів, при якому в центрі уваги знаходиться особистість студента/студентки, яка розвивається за допомогою їх залучення до різних видів діяльності.

Зміст професійної підготовки майбутніх учителів суспільствознавчих предметів не зводиться до знання змісту матеріалу, який засвоюється, а доповнюється діяльністю, передбаченою як освітнім процесом вищої школи, так і практикоорієнтованою спрямованістю. Упровадження діяльнісного підходу передбачає формування фахових компетентностей під час навчання через реальну діяльність студента/студентки, що забезпечує перехід абстрактних знань у сферу практичної діяльності через: навчання, викладання, виховну роботу, класне керівництво, управлінську діяльність, організаційську діяльність та професійний саморозвиток майбутніх учителів суспільствознавчих предметів.

У сучасній професійній підготовці відбувається трансформація традиційного сенсу змісту освіти на «діяльнісний зміст освіти», так як навчальний матеріал стає не тільки предметом засвоєння, а й зовнішньою складовою освіти – середовищем для самостійної діяльності здобувачів освіти.

Так як ми готуємо майбутнього вчителя суспільствознавчих предметів закладів загальної середньої освіти, то реалізація діяльнісного підходу на практиці перекликається із системою окремих дидактичних принципів реалізації діяльнісного підходу (Паркер, Томсен, 2019):

– *принцип діяльності* полягає в тому, що формування особистості студента/студентки та про-

сування його у розвитку здійснюється не тоді, коли він/вона сприймає готові знання, а в процесі власної діяльності, спрямованої на «відкриття» ними нового знання та усвідомлення змісту й форм навчальної діяльності;

– *принцип науковості* передбачає максимальну орієнтацію на науково-дослідний пошук у навчальній діяльності здобувачів освіти, набуття ними власного досвіду наукової діяльності;

– *принцип цілісності* означає, що у студента/студентки має бути сформовано узагальнене, цілісне уявлення про світ природи, світ людства, особистий світ;

– *принцип безперервності* у освітньому процесі забезпечується наступністю між усіма рівнями навчання та визначається результатом діяльності на кожному попередньому етапі, що забезпечує початок наступного;

– *принцип мобільності* полягає в тому, що заклад вищої освіти пропонує кожному студенту/студентці самостійний вибір освітніх компонентів змісту освіти на максимальному рівні та забезпечує його втілення;

– *принцип психологічної комфортності* передбачає зняття стресотворчих чинників освітнього процесу, створення під час занять доброзичливої атмосфери, орієнтованої на реалізацію ідей педагогіки співробітництва;

– *принцип медіаграмотності* передбачає розвиток у здобувачів освіти критичного мислення, медіакомпетентності розуміння можливості різних варіантів вирішення проблеми для вибору достовірних джерел інформації.

Центру викладання та навчання Гарвардського університету імені Дерека Бока, ABLConnect пропонує п'ять підходів до діяльнісного навчання, (5 Activity-based Learning Principles for the Digital Classroom, 2020).

1. Поєднувати роль лектора і гіда, так як «сухе» читання через 15 хвилин тяжко сприймається аудиторією. Викладач має розділити час заняття на короткі, зрозумілі логічні фрагменти. Між кожною частиною варто запропонувати здобувачам освіти запитання для міркування та зворотного зв'язку, щоб вони могли відповісти на них, наприклад, за допомогою свого смартфона чи пристрою. Також можна використовувати метод віртуального доповідача «так говорив/говорила», думки якого стосуються теми. Наприклад, викладач надає цитату, а здобувачі освіти розмірковують певний час, щоб сформулювати аргументи за або проти цитати. Така форма лекції буде інтерактивно-діяльнісною, де поділ часу на різні види діяльності не лише допоможуть здобувачам освіти

активно засвоювати навчальний матеріал, а забезпечити зворотній зв'язок з викладачем. Вона буде актуальною і для онлайн і для офлайн навчання.

2. Підтримувати відкрите спілкування зі здобувачами освіти, що особливо стосується онлайн навчання, бо через пандемію багато хто навчається лише онлайн. Вони дуже різноманітні у своєму ставленні до навчання і дуже часто виникають проблеми, які не виникають у звичайній офлайн аудиторії. На відмінну від живого спілкування, в онлайн спілкуванні важко зрозуміти реакцію сприйняття матеріалу студентами, які можуть сигналізувати про нудьгу, розгубленість або розчарування. Тому в онлайн-навчання викладач має активізувати свою комунікаційну компетентність. Варто бути відкритими щодо планів занять, заохочувати до електронних листів та пропонувати спілкуватися в чатах різних месенджерів та дошках обговорень під час занять. Пропоновані види діяльності студентів включають обговорення в онлайн-аудиторії. Також доречно буде використовувати такий підхід і в офлайн навчанні.

3. Заохочувати взаємодію здобувачів освіти. Навчання в онлайн формі зменшує можливість спілкуватися із своїми однолітками, на відміну від очного навчання. В такому випадку варто застосувати певні стратегії, щоб полегшити взаємодію та допомогти здобувачам освіти відшліфувати свої комунікативні навички спілкування під час навчальних занять і поза ними. Наприклад, можна створювати взаємодіяти один з одним, використовуючи кімнати Zoom, щоб розділити великі групи на менші або відповісти на запитання однокурсників на дошках обговорень. Також можна використовувати інструменти спільного редагування, такі як Google Docs, щоб допомогти студентам працювати разом, навіть коли вони не в мережі. Ще одним видом діяльності є реалізація навчальних проєктів. Спільна діяльність над проєктом стимулює спілкування та співпрацю, вимагає поділу на групи, які обмінюються документами чи іншими завданнями та пропонують відгуки про роботу в результаті якої проходить спільна презентація проєкту.

4. Варто бути гнучкими та креативними. Прогрес вивчення навчальної дисципліни в онлайн-аудиторії може відрізнятись від того, який був би у звичайній аудиторії. Про те онлайн-навчання – це чудовий час проявити свою креативність, щоб випробувати нові навчальні інструменти, якими можна скористатися й під час онлайн та офлайн

навчання. Один із підходів використання таких інструментів полягає у використанні ігрових методів, які заохочують до співпраці та конкуренції на занятті. Наприклад ігрова навчальна платформа Kahoot!, онлайн-сервіс для створення вправ інтерактивний LearningApps тощо, щоб залучити здобувачів освіти і перевірити знання.

5. Досліджувати та використовувати інтерактивні онлайн-платформи. Інтерактивні навчальні ресурси за допомогою яких можна проводити онлайн-заняття Zoom, Google Meet, Microsoft Teams і Skype тощо, навчальні ресурси за допомогою яких можна зробити попередній запис заняття Zoom, Tegrity, Panopto, Keynote/Google Slides/PowerPoint. А також надзвичайно зручними у використанні є онлайн-дошка обговорень Canvas, Google Docs, Padlet, Miro Classroomscreen тощо. Всі ці інтерактивні онлайн-платформи мають переваги використання лише під час онлайн-навчання. Окремі елементи можна використати і під час офлайн навчання якщо є комп'ютерні класи або здобувачі освіти мають доступ до комп'ютера чи інших гаджетів.

Діяльнісний підхід орієнтується на організацію освітнього процесу, що забезпечує усвідомлення студентами не лише в засвоєнні певних знань та формуванні відповідних компетентностей, а й у формуванні власної особистості та професійних навичок незалежно від форм організації навчання.

Висновки. Сьогодні перед вищою освітою постало важливе завдання – формування вчителя нової генерації. Із позиції діяльнісного підходу мета професійного навчання полягає в організації та управлінні цілеспрямованою навчальною роботою, опануванні певною фаховою діяльністю в цілому. Діяльнісний підхід до професійної підготовки майбутніх учителів суспільствознавчих предметів передбачає виявлення й опис тих способів дії, які мають призвести до розкриття змісту навчального матеріалу й повноцінного опанування відповідних знань через діяльність, що забезпечить продуктивне навчання підростаючого покоління. Сутність діяльнісного підходу полягає у розвитку кожним здобувачем освіти власної моделі поведінки в різних ситуація, авторську апробацію розроблених методик, формування критичного та логічного мислення та ціннісних орієнтацій, акцентуючи увагу на предметному компоненті суспільствознавчих предметів, що дозволить їх застосувати для розв'язання актуальних проблем сьогодення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 366 с.
2. Паркер Р., Томсон Б.С. Діяльнісний підхід у школі. 2019. URL: https://drive.google.com/file/d/1Zc-gBNOcKxlmj0qdLzwl0S_Qll9bYrOe/view?usp=sharing (дата звернення 20.03.2023)
3. Рома О. Ю. Діяльнісний підхід в освіті: переосмислення концепту. *Електронний збірник наукових праць Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти* : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. «Неперервна освіта нового сторіччя: досягнення та перспективи» (12–18.05.2020 р., м. Запоріжжя). 2020. Вип. 1 (38)/2020. URL: <https://drive.google.com/file/d/1AFbbnC6xv30yyQH9SsqoUG86HmmMd5pT> (дата звернення 20.03.2023)
4. Філософський енциклопедичний словник : енциклопедія / НАН України, Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди; голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
5. 5 Activity-based Learning Principles for the Digital Classroom. URL: <https://www.fierceeducation.com/accessibility/5-activity-based-learning-principles-for-digital-classroom> (дата звернення 20.03.2023)

REFERENCES

1. Honcharenko S. U. Ukrainskyi pedahohichniy slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv : Lybid, 1997. 366 s. [in Ukrainian]
2. Parker R., Tomson B.S. Diialnisnyi pidkhdid u shkoli [Active approach at school]. 2019. URL: https://drive.google.com/file/d/1Zc-gBNOcKxlmj0qdLzwl0S_Qll9bYrOe/view?usp=sharing (дата звернення 20.03.2023) [in Ukrainian]
3. Roma O. Yu. Diialnisnyi pidkhdid v osviti: pereosmyslennia kontseptu [Active approach in education: rethinking the concept]. *Elektronnyi zbirnyk naukovykh prats Zaporizkoho oblasnoho instytutu pislidyplomnoi pedahohichnoi osvity* : materialy VI Mizhnar. nauk.-prakt. konf. «Neperervna osvita novoho storichchia: dosiahnennia ta perspektyvy» (12–18.05.2020 r., m. Zaporizhzhia). 2020. Vyp. 1 (38)/2020. URL: <https://drive.google.com/file/d/1AFbbnC6xv30yyQH9SsqoUG86HmmMd5pT> (дата звернення 20.03.2023) [in Ukrainian]
4. Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical encyclopedic dictionary] : entsyklopediia / NAN Ukrainy, Instytut filosofii im. H. S. Skovorody; holov. red. V. I. Shynkaruk. Kyiv: Abrys, 2002. 742 s. [in Ukrainian]
5. 5 Activity-based Learning Principles for the Digital Classroom. URL: <https://www.fierceeducation.com/accessibility/5-activity-based-learning-principles-for-digital-classroom> (дата звернення 20.03.2023)